

Această carte a apărut cu sprijinul oferit de TRADUKI, o rețea pentru promovarea literaturii din care fac parte Ministerul Federal al Afacerilor Europene și Internaționale din Republica Austria, Ministerul Afacerilor Externe din Republica Federală Germania, fundația culturală elvețiană Pro Helvetia, KulturKontakt Austria, Goethe-Institut, Agenția Slovenă de Carte JAK, Ministerul Culturii din Republica Croația, Resortul pentru Cultură al guvernului principatului Liechtenstein, Fundația Culturală Liechtenstein, Ministerul Culturii din Republica Albania și Fundația S. Fischer.

traduki^T

CHRISTA WOLF

Casandra

Traducere din germană
de

IULIA DONDORICI

... pe Alina de Jéoune Martin Langlois (1778-1832)

... pe Alina de Jéoune Martin Langlois (1778-1832)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

WOLF, CHRISTA

Christa / Christa Wolf trad. de Julia Deandrea

... pe Alina de Jéoune Martin Langlois (1778-1832)

ISBN 978-606-8631-13-4

J. Deandrea, Julia (trad.)

ISBN 978-606-8631-13-4

CHRISTA WOLF

CHRISTINA

© Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1988

Copyright of the translation: S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1988

TRADUCI

www.edituraunivers.ro

TRIVIA

ISBN 978-606-8631-13-4

Iată, aici a fost. Aici a stat ea. Acești lei de piatră, acum fără capete, au privit-o. Fortăreața aceasta, odinioară de necucerit, acum o grămadă de pietre, a fost ultimul lucru pe care ea l-a văzut. Un dușman de mult dat uitării și secolele, soarele, ploile au măcinat-o. Neschimbat e cerul, un bloc de un albastru profund, înalt, depărtat. Aproape sunt zidurile ciclopice, acum ca și atunci, arătând încotro duce drumul: spre poarta pe sub care nu mai curge sânge. Spre tenebre. Spre casa de măceluri. Singură.

Cu povestirea asta cobor în moarte.

Aici sfârșesc, lipsită de puteri, și nimic, nimic din ce-aș fi putut face, voi sau gândi, nu m-ar fi dus în altă parte. Mai adânc decât orice altă emoție, chiar decât propria-mi frică, mă cutremură, mă macină și mă otrăvește indiferența zeilor față de noi, pământenii. Eșuată, îndrăzneala de-a opune mica noastră căldură răcelii lor de gheață. Știu de mult că zadarnic încercăm să ne sustragem violenței lor. Și totuși, într-una din nopțile trecute, în timpul traversării, pe când vijelia dezlănțuită amenința din toate părțile să ne zdrobească corabia, măturând de pe punte pe oricine nu era legat zdravăn; când am zărit-o pe Marpessa dezlegând pe furiș nodurile funiilor care îi țineau legați de ea pe gemeni, și pe ei toți de catarg, eu, care eram legată cu o funie mai largă decât ceilalți captivi, m-am aruncat asupra ei fără șovăire, fără să stau o clipă

pe gânduri, împiedicând-o astfel să se lase – pe ea și pe copiii mei – pradă elementelor naturii indifferente, încredințându-i, în schimb, nesăbuiței oamenilor; și când, retrăgându-mă din fața privirilor ei, m-am ghemuit pe locul meu, lângă Agamemnon, care gemea, scuipându-și mațele, m-am întrebat din ce material rezistent sunt făcute firele care ne țin legați de viață. Atunci mi-am dat seama că Marpessa, care refuza să-mi vorbească, cum o mai făcuse și în trecut, era mai pregătită decât mine, profeta, pentru experiența prin care treceam acum; eu simțeam un fel de desfătare privind lucrurile din jurul meu – desfătare; nu speranță! – și am rămas în viață ca să pot vedea.

Ciudat, cum armele de care dispune fiecare – Marpessa, de tăcere, Agamemnon, de furie – rămân întotdeauna aceleași. Eu, în schimb, am depus pe rând toate armele, asta e singura schimbare de care am fost capabilă.

De ce mi-am dorit atât de mult darul profeției?

Să rostesc cu propria-mi voce: lucrul cel mai de preț. Nimic altceva, nimic mai mult nu mi-am dorit.. La nevoie aș putea s-o dovedesc, dar cui? Acestei seminții străine, obraznice și temătoare totodată, ce înconjoară carul? Un motiv de răs ar mai fi totuși: pornirea asta de a mă justifica permanent, e ea oare sortită să dispară acum, cu atât de puțin timp înaintea mea?

Marpessa tace. Pe copii nu mai vreau să-i văd. Îi ține ascunși de privirea mea, sub o pânză.

Același cer deasupra Micenei, ca și deasupra Troiei, doar gol. Cu luciri de email, de nepătruns, fără urmă de nori. Ceva în mine face ecou acestui cer gol de deasupra ținutului dușman. Tot ce mi s-a întâmplat până acum a ajuns să-și găsească în mine ecoul. Aceasta e taina care mă împresoară și-mi susține ființa, cu nimeni n-am putut să vorbesc despre ea. Abia aici, la marginea ultimă a vieții mele, o pot numi:

pentru că în mine există ceva din fiecare, n-am aparținut cu totul nimănui și am înțeles chiar și ura lor față de mine. Odată, „mai demult“, da, acesta e cuvântul magic, am încercat să-i vorbesc Mirinei, prin aluzii și frânturi de frază – nu ca să-mi ușurez sufletul, asta oricum nu se putea. Ci pentru că mă credeam datoare s-o fac. Sfârșitul Troiei era aproape, eram pierduți. Enea plecase cu oamenii lui. Mirina îl disprețuia. Eu însă am încercat să-i spun că – nu doar că îl înțelegeam pe Enea – îl recunoșteam. Ca și cum aș fi fost în locul lui. De parcă m-aș fi ascuns în el, hrănind cu propriile-mi gânduri hotărârile lui trădătoare. „Trădătoare“, a spus Mirina, izbînd mînioasă cu toporul în tufișul pitic din șanțul ce înconjura citadela, Mirina care nici nu mă asculta, poate că nici nu înțelegea ce spuneam, căci de când am stat în coș, închisă, vorbesc încet. Tonul, tocmai asta e. Tonul profetic a dispărut. Din fericire, a dispărut.

Mirina țipa la mine. Ce straniu că, deși sunt încă tânără, trebuie să vorbesc la trecut despre aproape toți oamenii pe care i-am cunoscut. Nu și de Enea, nu. Enea trăiește. Dar e numaidecât laș un bărbat care rămâne în viață, când toți ceilalți mor? A fost mai mult decât un act cu însemnătate politică faptul că, în loc să-i conducă la moarte pe ultimii rămași, el s-a retras cu ei pe muntele Ida, în ținutul său natal? Cîteva trebuie totuși să supraviețuiască – aici, Mirina m-a contrazis –, de ce nu Enea și oamenii lui?

De ce nu și eu, împreună cu el? Întrebarea asta nu s-a pus. El, care a vrut să mi-o pună, și-a reținut-o în cele din urmă. Cum și eu, din păcate, a trebuit să-mi reprim cuvintele pe care abia acum aș putea să i le spun. Ca măcar să le gîndesc, de-aceea am rămas în viață. Mai rămân în viață, aceste cîteva ceasuri. Nu cer pumnalul pe care, știu bine, Marpessa îl poartă asupra ei. Pe care doar din priviri mi l-a oferit adineauri, când am văzut-o pe femeia aceea, pe regină. Tot din priviri l-am

refuzat. Cine mă cunoaște mai bine decât Marpessa? Nimeni, acum. Soarele a trecut de zenit. Tot ceea ce voi înțelege până se lasă seara va pieri o dată cu mine. Va pieri? Un gând, odată ajuns pe lume, nu continuă oare să trăiască în alt om? De pildă, în acest vrednic conducător de car, căruia începem să-i devenim o povară?

Uite-o cum râde, le aud spunând pe femeile acestea care nu știu că eu vorbesc limba lor. Se dau înapoi din fața mea, înfiorate, peste tot e același lucru. Mirina, care m-a văzut surâzând în timp ce vorbeam de Enea, a țipat la mine: O încăpățanată, asta eram! I-am cuprins ceafa cu mâna, și atunci a rămas tăcută și am privit amândouă, de pe zidul de lângă Poarta Schee, soarele scufundându-se în mare. Era ultima oară când stăteam așa împreună, și știam asta.

Fac proba durerii. Asemenea medicului care împunge cu acul într-un mădular ca să vadă dacă e anchilozat, așa-mi împung eu memoria. Poate că durerea va muri înaintea noastră. Dacă e adevărat, lucrul ăsta ar trebui transmis mai departe, dar cui? Aici nu e nimeni care-mi știe limba și care nu va muri o dată cu mine. Fac proba durerii și mă gândesc la despărțiri, fiecare a fost altfel. La sfârșit ne recunoșteam prin faptul că știam că urmează să ne despărțim. Uneori, doar ridicam ușor mâna, în chip de salut. Alteori ne îmbrățișam. Eu și Enea nu ne-am mai atins. Nesfârșit de lungă mi s-a părut clipa în care privirea lui a zăbovit asupra mea, culoarea ochilor săi pe care n-o puteam pătrunde. Uneori vorbeam, cum vorbeam și cu Mirina, ca să rostim, în sfârșit, numele pe care atâta timp îl trecusem sub tăcere: Pentesileea.

Când o văzusem pe Mirina, cu trei-patru ani în urmă, intrând pe poarta aceasta alături de Pentesileea, cu ceata ei de femei înveșmântate în zale. Când vălmășagul de senzații contradictorii care m-au asaltat atunci – uimire, duioșie, admirație, groază, stânjenerală și, da, și o veselie nesăbuită – s-a

eliberat într-un hohot de râs, de care eu însămi m-am simțit rușinată și pe care Pentesileea, bănuitoare cum era, nu mi l-a iertat niciodată, Mirina însăși mi-a confirmat-o. O jignisem. Asta doar, și nimic altceva, era cauza răcelii pe care mi-o arăta. I-am mărturisit Mirinei că încercările mele de împăcare nu veniseră nici ele din inimă: deși știam prea bine că Pentesileea va fi ucisă. De unde știam? m-a întrebat Mirina, cu o urmă din înverșunarea ei de altădată, dar eu nu mai eram invidioasă pe Pentesileea. Morții nu mai sunt invidioși unul pe altul. A fost ucisă pentru că a vrut să moară. Sau de ce crezi că a venit la Troia? Aveam toate motivele să o observ îndeaproape, și astfel mi-am dat seama. Mirina a tăcut. Mai presus de orice, mă fermeca ura ei față de profesiile mele, cărora niciodată nu le dădeam glas în prezența ei, dar care îi ajungeau numaidecât la urechi, cum i-a ajuns și afirmația pe care am făcut-o odată, în trecut, că nu voi muri de moarte bună, și pe care ea, spre deosebire de ceilalți, n-o lua deloc de bună. De unde îmi luam dreptul să fac astfel de afirmații? Nu i-am răspuns, am închis ochii de fericire. În sfârșit, după atâta amar de vreme, îmi simțeam iarăși trupul. O înțepătură fierbinte care îmi străpungea măruntaiele. Slăbiciunea aceea totală pentru un om. Cum mă sfida din priviri. Așa e că Pentesileea, războinica, ucigașa de bărbați, nu-mi fusese pe plac? Dar să nu cred că ea, Mirina, omorâse mai puțini bărbați decât comandanta ei de oaste. Ba dimpotrivă, chiar mai mulți, după moartea Pentesileei, ca s-o răzbune.

Da, căluțule, dar asta e cu totul altceva.

Era vorba de îndărătnicia ta aprigă, durerea arzătoare după pierderea Pentesileei pe care eu, ce crezi tu, am înțeles-o. Timiditatea cuibărită adânc în ea, teama de cea mai ușoară atingere, pe care am respectat-o mereu, până când, atunci, m-a lăsat să-mi înfășor mâna în coama ei aurie, făcându-mă să-mi dau seama ce fierbinte era dorința care mă încerca de atâta vreme.

Surâsul tău, în clipa morții mele, mi-am spus și, dând frâu liber elanurilor mele de tandrețe, am alungat pentru multă vreme spaima. Întunecată, acum îmi dă din nou târcoale.

Mirina mi-a mers la inimă din prima clipă când am văzut-o, blondă, luminoasă, plină de îndrăzneală, arzând de patimă lângă bruna Pentesilea, care mocnea în sine. De avea să-mi aducă bucurie sau durere, nu-mi puteam lua ochii de la ea, dar acum n-aș vrea s-o am lângă mine. M-am bucurat văzând că ea, o femeie, a fost singura care s-a înarmat, când, în ciuda împotrivrării mele, bărbații din Troia au adus calul în oraș; am întărit-o în hotărârea ei de a rămâne de strajă lângă monstru și am rămas cu ea și eu, neînarmată. M-am bucurat – tot în sensul acesta anapoda – când am văzut-o aruncându-se pe primul grec care a ieșit din calul de lemn către miezul nopții; da, m-am bucurat! să o văd căzând și murind dintr-o singură lovitură. Pe mine, care râdeam, m-au cruțat, așa cum sunt cruțați nebunii.

Nu văzusem destul.

Nu vreau să mai vorbesc. Mi-am pierdut toate vanitățile și obișnuințele, pecetluite sunt locurile din suflet unde ar putea să mai încolțească. Nu mi-e mai multă milă de mine decât de ceilalți. Nu vreau să mai dovedesc nimic. În fața râsului acestei regine, în clipa când Agamemnon a pășit pe covorul roșu, orice dovadă e de prisos.

Cine va regăsi cuvintele și când.

Un om căruia îi va crăpa capul de durere. Și până atunci, până la el, doar urletele și poruncile, scâncelile și plecăciunile supușilor. Nevolnicia învingătorilor, care, amuțind, apoi șoptindu-și unul altuia numele meu, înconjoară carul. Bătrâni, femei, copii. Cumplită e victoria. Cu urmările ei, pe care le citesc deja în ochii lor orbi. Loviți de orbire, da. Tot ce trebuie să știe se va petrece sub ochii lor, dar ei nu vor vedea nimic. Așa stau lucrurile.

Acum am nevoie de ceea ce am exersat toată viața: să-mi înfrânez sentimentele prin gândire. Dragostea, mai demult, acum, frica. M-a cuprins în clipa când carul nostru, pe care caii oboșiți abia l-au târât în urma lor pe drumul în pantă, s-a oprit între zidurile sumbre. În fața acestei ultime porți. Când s-a luminat cerul și razele soarelui au căzut pe lei de piatră, care se uitau – și se vor uita mereu – dincolo de mine, spre alte zări. Știu ce e frica, dar asta de aici e altceva. Poate că e prima dată când apare în mine, doar pentru a fi și ea ucisă în curând. Acum i se șlefuiește miezul.

Curiozitatea care m-a stăpânit dintotdeauna, chiar și îndreptată spre mine însămi, acum se poate desfășura nestingherită. În timpul traversării, când mi-am dat seama de asta, am scos un strigăt puternic, eu care, ca și ceilalți, eram într-o stare jalnică, zgâlțâită de furtună, udă până la piele de spuma valurilor care măturau puntea, săcâită de bocetele și miasmele ce veneau dinspre celelalte troiene, deloc binevoitoare față de mine, căci dintotdeauna au știut cine sunt. Niciodată nu mi-a fost dat să mă pierd în gloata lor, prea târziu mi-am dorit-o, prea am făcut totul, în viața mea de dinainte, pentru a mă face cunoscută. Inclusiv reproșurile pe care ți le faci ție însăși împiedică întrebările importante să se adune. Acum întrebarea a crescut ca un lăstar plantat într-o țărână rodnică, iar când s-a desprins și mi-a apărut în față, am strigat tare, de durere sau de bucurie:

De ce mi-am dorit atât de mult darul profeției?

S-a nimerit că, în noaptea aceea furtunoasă, regele Agamemnon, „cel Neclintit“ (zei!), m-a smuls din grămada de trupuri ale celorlalți captivi tocmai în clipa când strigătul mi-a ieșit din gât, nemaiavând astfel nevoie de alte interpretări. Eu, eu aș fi fost aceea, a țipat el la mine, înnebunit de spaimă, care l-a întărâtat pe Poseidon împotriva lui. Nu îi jertfise el zeului trei dintre cei mai buni cai ai lui înainte de traversare?

Dar Atenei? am întrebat eu, rece. Ei ce jertfă i-ai adus? L-am văzut pälind. Bărbații sunt cu toții niște copii egoști.

(Enea? Absurd. Enea e un om matur.) Batjocură? În ochii unei femei? E tocmai ceea ce nu suportă ei. Regele învingător m-ar fi ucis – și chiar asta voiam – dacă nu i-ar fi fost frică și de mine. Omul ăsta întotdeauna m-a socotit vrăjitoare. Să-l împlânzesc pe Poseidon! M-a împins la provă și mi-a ridicat cu forța brațele într-un gest pe care îl credea el potrivit. Mi-am mișcat buzele. Ah, piticule, ce-ți pasă dacă te îneci aici sau vei fi ucis acasă?

Dacă era așa cum mi-o închipuiam, Clitemnestra nu putea să împartă tronul cu o asemenea nulitate. Și e așa cum mi-am închipuit-o. Și plină de ură, pe deasupra. De bună seamă că slăbănogul ăsta, pe când încă îi mai era stăpân, s-a purtat cu ea ca un netrebnic, așa cum fac toți. Și cum eu nu cunosc doar bărbații, ci, ceea ce e mai greu, și femeile, știu că nu e cu puțință ca regina să mă cruțe. Mi-a spus-o adineauri din priviri.

Mie însă mi-a dispărut chiar și ura, când oare? Acum îmi lipsește ura mea scânteietoare, zemoasă. Știu numele care ar putea-o stârni, dar mai bine să nu-l gândesc acum. Dacă asta mi-ar sta în puteri. De l-aș putea șterge, nu doar din memoria mea, ci și a tuturor oamenilor care rămân în viață. De l-aș putea arde complet din mințile noastre – n-aș fi trăit degeaba. Ahile.

Cum de mi-a venit în minte tocmai mama, Hecuba, acum, pe una dintre corăbiile lui Odiseu, în drum spre alte țărături? Dar cine e stăpân pe propriile-i gânduri? Fața ei răvășită, când au târât-o cu ei. Gura ei. Blestemul cel mai groaznic ieșit vreodată din gura unui muritor atârnă asupra grecilor și mama mea, Hecuba, l-a rostit. Timpul îi va da dreptate, trebuie doar să știi să aștepti. Blestemul tău se va împlini, i-am strigat. Atunci am auzit-o strigându-mi numele, era un strigăt de

triumf, ultimul ei cuvânt. Când m-am urcat pe corabie, totul amuțise în mine.

În timpul nopții, după ce am „conjurat-o” eu, vijelia s-a potolit curând, acum nu doar ceilalți captivi, ci și grecii, ba chiar și vâslaşii cei primitivi și hrăpăreți se retrăgeau din calea mea, temători și respectuoși. Lui Agamemnon i-am spus că îmi pierd puterile dacă mă silește să împart cu el patul. Mi-a dat pace. El însuși era de mult neputincios, mi-a spus-o chiar fata care a locuit cu el în cort în ultimul an. A amenințat-o că, dacă-i va trăda taina, va pune oștirea, sub un pretext oarecare, s-o omoare cu pietre. Atunci am înțeles brusc de ce săvârșea toate acele atrocități pe câmpul de luptă, după cum am înțeles și de ce se făcea tot mai tăcut pe măsură ce, venind dinspre Nauplion, pe drumul lung și prăfuit de câmpie, prin Argos, ne apropiam cu toții de citadela lui: Micene. De femeia lui, căreia nu-i dăduse niciodată vreun motiv să se îndure de el când va fi slab. Cine știe de ce chin îl va scăpa ea când îl va ucide.

Oh, de ce nu știu să trăiască. N-am înțeles decât treptat că asta e adevărata nenorocire, pericolul fatal. Eu, sibila! Fiica lui Priam. Oarbă atâta vreme față de un lucru totuși atât de vădit: că trebuia să aleg între originea și funcția mea. Îndelung m-am temut de fiorii de groază pe care trebuia să-i trezesc la ai mei dacă voiam să fiu eu însămi. Acum, groaza aceasta a traversat înaintea mea marea. Oamenii de aici – naivi, dacă e să-i compar cu troienii; n-au trăit războiul – își arată sentimentele, pipăie carul în care ne aflăm; obiectele străine; armele luate ca pradă de război; chiar și caii. Nu și pe mine. Conducătorul carului, care pare să se rușineze de compatrioții lui, le-a spus numele meu. Atunci am văzut ceea ce mă așteptam să văd: cum se înfioară toți de teamă. Cei mai buni, spune conducătorul carului, nu sunt nicidecum cei rămași acasă. Femeile s-au apropiat din nou. Nu șovăie să mă scruteze cu privirea, să mă pândească pe sub voalul cu care

mi-am acoperit capul și umerii. Se contrazic una pe alta în privința înfățișării mele; cele mai vârstnice spun că aș fi frumoasă, tinerele o tăgăduiesc.

Frumoasă? Eu, pe cât sunt de îngrozitoare. Eu, care am dorit căderea Troiei.

Așa cum a traversat mările, zvonul acesta va străbate și timpurile. Grecul Panthoos a avut dreptate. Tu minți, draga mea, mi-a spus în timp ce, la altarul lui Apollo, îndeplineam amândoi gesturile prescrise pentru pregătirea ceremoniilor, minți când ne prezici la toți sfârșitul. Prezicându-ne nouă sfârșitul, tu însăși vei avea parte de nemurire. Și de ea ai mai multă nevoie decât de puțină fericire de aici, de la sânul alor tăi. Numele tău va dăinui. Iar tu o știi prea bine.

N-am putut să-l lovesc a doua oară peste față. Panthoos era invidios, se făcuse rău și avea limba ascuțită. Oare avea și dreptate? În orice caz, m-a făcut să gândesc un lucru de neconceput: lumea va continua să existe și după prăbușirea noastră. Nu l-am lăsat să vadă cât m-a cutremurat lucrul acesta. De ce nu putusem să-mi imaginez decât că, o dată cu neamul nostru, va pieri întreaga omenire? Oare nu știam cum sclavele semințiilor învinse erau silite să sporească rodnicia învingătorilor? Să fi fost de vină trufia mea de fiică de rege că n-am putut să le văd pe ele, pe troiene – de troieni, nu mai spun –, decât pierind o dată cu casa regală? Târziu abia, și anevoie, m-am deprins să deosebesc însușirile pe care le poți cunoaște la tine însăși de acelea înnăscute și aproape imposibil de recunoscut. Binevoitoare, modestă, nepretențioasă – aceasta era imaginea pe care mi-o făcusem despre mine și care rămânea aproape neatinsă după fiecare catastrofă prin care treceam. Mai mult: imediat ce se ivea astfel, mereu aceeași, însemna că depășisem catastrofa. Oare nu pentru a-mi salva orgoliul – căci demnitatea, mândria și dragostea de adevăr făceau și ele parte din această imagine

de sine – am rănit prea adânc orgoliul alor mei? Rostind mereu, neînduplecată, adevărul, nu m-am răzbunat oare pentru rănilor pe care mi le-au făcut? Asta este, cred, ceea ce gândea grecul Panthoos despre mine. El se cunoștea, se suporta anevoie, cum am observat mai târziu, și încerca să iasă din acest impas, acceptând ca unic motiv pentru orice acțiune și pentru orice scăpare dragostea de sine. Prea era pătruns de ideea că rânduiala lumii nu îngăduia să-ți fii în același timp de folos și ție, și altora. Nu, nimeni, niciodată, nu i-a risipit singurătatea. Și totuși, acum o știi, nu avea dreptul să mă considere aidoma lui. La început, poate, într-o singură privință, în ceea ce Marpessa numea orgoliul meu. Fericirea de a deveni eu însămi, fiindu-le, astfel, și mai folositoare semenilor mei – pe ea mi-a fost dat s-o trăiesc. Știu și că foarte puțini observă când te schimbi. Mama, Hecuba, m-a recunoscut de timpuriu și după aceea nu s-a mai ocupat de mine. Copila nu are nevoie de mine, a spus ea. Pentru asta am admirat-o și am urât-o în același timp. Tatăl meu, Priam, avea nevoie de mine.

Dacă întorc capul, o văd pe Marpessa surâzând. De când suntem la greu, aproape că n-o văd decât cu surâsul pe buze. Copiii nu vor scăpa, Marpessa, fiindcă sunt ai mei. Tu, cred că da. Știu, îmi spune. Nu spune și dacă vrea să scape sau nu. Va trebui să-i smulgă copiii de la piept. Poate că va trebui să-i zdrobească brațele. Nu pentru că sunt ai mei, pentru că sunt copii. Întâi e rândul meu, Marpessa. Imediat după rege. Marpessa îmi răspunde: Știu. Trufia ta, Marpessa, o pune în umbră pe a mea. Și ea, surâzând, ripostează: Așa trebuie să fie, stăpână.

De câți ani nu mi-a mai spus stăpână. Acolo unde m-a dus ea n-am fost nici stăpână, nici preoteasă. Faptul că mi-a fost dat să trăiesc asta îmi face moartea mai ușoară. Mai ușoară? Oare știi ce spun?